

K R I T I K A

Jung – fényben-árnyban

Mostanság mintegy letudni óhajtván, különböző kiadók egymással is vetélkedve, másrészt a magyar nyelven való közzététel szomorú kérését bizonyos fokig kompenzálható sorjáztatják Jung műveit. *Fogyasztjuk* Jungot: adósságot törlesztve, ismeretlenséget oszlatva – mindezen processzusokkal a szükségszerű popularizálást is vállalva egyúttal, egy szisztematikus közzétételi terv és összehangolás híján esetlegességeket is produkálva.

A magyarországi Jung-reneszánsz legutóbbi szériájából elemzésem központi tárgyául a *Mélységeink ösvényeint* választottam – lényegileg és hitelességét nézve egyaránt ez volt számomra tudniillik a legszimpatikusabb.

E kötet tíz Jung-tanulmányt tartalmaz. Közös specifikumaik említése előtt, s egyéb asszociációkat megelőzve megkísérlem röviden poentírozni az egyes írások nekem igazán kardinálisnak tűnő megállapításait, nívumait.

„Az élet delén” című tanulmányában hangsúlyozza: az ösztön természet, míg a tudat kultúra, s ezen utóbbi az ösztönnek való ellenszegülés folyamatában a kétség és a félelem mint bevezető aktusok által készítettet elő. A tudat olyan problémaként interpretálható, amely a felismeréssel konstituálódik, s a serdülés folyamatában jelenik meg.

A serdülés korszakának a jelentőségéhez mérhető életünk középső szakasza, mivel ezen éra szokott megajándékozni bennünket a helyes életvilág felfedezésének az élményével – talán épp a társadalmi cél vélt vagy valós elérésének a folyományaként.

Személyiségünk egyfajta győzelme ez, melyet – paradox módon – személyiségünk szükségszerű károsodása árnyal. 40. életévünk tájékán kezdjük igazán utunk problémás szakaszát járni, hiszen a gyermekkor és a vénség az élet problémátlan állapotai, míg a középkorú személyiség jelentős változásokat konstatálhat magán – miként a delelőjéhez érkező Nap is átfordul a tetőpont után, akként válthat karakterünk az eredeti férfias típusból a nőiesbe, s fordítva. Csakugyan: milyen sok, 40 körüli nő lesz munkabírást, vállalásait, irányító hajlamát nézve egyaránt férfias határozottságúvá; asszisztensből irányítóvá. S hány férfi fordít hátat sokáig dédelgetett, egy ideig megvalósítani hitt ambícióinak; hezitálóbbá, puhábbá, lemondóvá módosulva.

„A személyiség alakulása” a második elemzés tárgya. Ez a személyiséggé nevelés eszményét – nálunk felettébb aktuális kérdés! – olyan, érthetően, ám-bizonyos fokig túldimenzionáltnan piederstálra állított problémának tekinti, mellyel kizárólag az nézhetne reményteljesen szembe, aki maga is személyiség. Sokan kívánnak személyiségeket kinevelni, s kevesen vannak a valódi, ezáltal alkalmas személyiségek. A felnőttek mintegy saját nevelési deficitjüket feledtetendő, önnön hiányzó, s általuk hiányolt arcélüket óhajtják rámintázni a rájuk bízottakra. Ha tehát ők szigorú nevelésben részesültek, tipikusan bánnak engedékenyen gyermekeikkel, tanítványaikkal.

E bemutatás az OTKA I/3. 33. nyilvántartási szám alatt elfogadott „Néhány XX. századi emberkonceptió filozófiai-pszichológiai jellemzői: az emberi evolúció posztmodern leírása” témához tartozik.

A jungi személyiség ritka tünemény. Szerinte a rendeltetését megérző, belvilága hangjára hallgató, elhivatottsággal bíró ember az, aki rálelt saját útjára, s ennek hála, befolyásolhatatlan a morális, szociális é. i. t. konvencióktól, minősíthető személyiségnek. A görög belső intenciók kultusza tér itt vissza; az autonómia és a szókratészi daimónion kapcsolódik össze.

Külső presszióktól nem befolyásolt, ellenállóképes individuum az ideális. Az *ideális* egyik jelentése – nem véletlenül – a ritka előfordulás: „Az ember olyan mértékben hibázta el az életét, amennyire hűtlen saját törvényéhez, s így nem válik személyiséggé. A jóságos és hosszan tűrő természet legtöbbünket soha nem nógatott, hogy mondjuk: mi az értelme az életünknek. És ahol senki sem kérdez, válaszolnia sem kell senkinek.” – írja Jung. (36. o.) Megállapításának egyik konzekvenciája az lehet, hogy a természet kényszere nélkül nyilván emberi (végig nem gondolt, rosszul eltervezett) kényszer napjaink személyiség-mizériája. A kiváltságosan önmagukat élőek sokasítása semmiféle emberi metódusnak-technikának a hatására sem realizálható.

„A komplexuselméletről általában” Jung a komplexust mint lehasadt lélekreszt definiálja, s arra intencionál: a *kísérlet és a kísérleti folyamat* közé iktatódik be a *kísérleti szituáció*, melyet – nem minden maliciózusság nélkül – ő olyképpen mutat be, mint azon előírások összességét, melyek a kísérleti alanyt hozzásegítik a vizsgálat félreértéséhez, azaz félrevezetik őket.

„A kollektív tudattalan archetípusairól” szólva is egy sajátos fogalmi elrendezés folyamatában érezhetjük magunkat. Jung emlékeztet: a tudattalan fogalma elsőbben is *elfojtott* vagy *elfelejtett tartalmat* jelentett, amely később – finomabb megvilágítás során vált külön személyes, és a minden emberben egy és ugyanazon módon meglévő *kollektív tudattalanra* (utóbbi Jung leleménye).

A szerző szerint: „a kollektív tudattalan szükséges és nélkülözhetetlen reakciója archetipikusan formálódott képzetekben fejeződik ki. Önmagunkkal legelőször a saját árnyékunkban találkozunk.” (66. o.) Mármost ami az archetípust illeti: ez – a mítosztól és a mesétől eltérően – semmilyen tudatos átdolgozás nyomát sem hordozza, közvetlen lelki adottságot képvisel tehát. A tudattalan univerzumát az a sajátos és sajnálatos folyamat növeli, melynek betudhatóan fogyatkoznak szimbólumaink, s fogyatkozó jelképeink okozzák és manifesztálják egyben „lelki házunk” szétesését, a továbbfejlődő s előzményeit leépítő tudat destruálását. Az idézett definíció *árnyék* kitételére térve: ez a más kifejezéssel élve *animának* jelölhető entitás az *élet* archetípusát jeleníti meg; sem gondolatilag, sem átérzéssel vagy beleéléssel, sem az archetípusok egyszerű számbavételével nem ragadható meg.

Megjegyzésre érdemes még szerintem az, hogy Jungnál az *allegória* valamely tudatos tartalom parafázisa, míg a *szimbólum* lehető legszubsztilisabb kifejezése egy csak sejtett, fölismerésig el nem jutó tudattalan tartalomnak.

„Az anyatípus lélektani aspektusai”-ban – mintegy az előbbi fogalmi precizizálás konkretizációjaként Jung egy igen lényeges történeti visszatekintést produkál. Szemléje során az archetípust a platóni idea szinonimájának tekinti, hiszen mindkettő arra utal: a fenotípust megelőzi a fölérendelt eszme (genotípus?). Platón igen artisztikus és lényeglátó megközelítése sajnos hosszú ideig háttérbe szorult, mindaddig, amíg Kant *a priori*ja vissza nem helyezte státuszába a maga artikulációs szisztémájával a kiváló ókori elődöt. Kantnál már – megint – a tapasztalat bizonyos detronizálása következik be; a *látta* helyett az lesz a fontos, *ki* látta. Önszabályozó és az elfogultság szélsőségét is involváló módon önálló tehát az individuális orientáció.

Nem esetleges folyomány így az, hogy a modern pszichológia szerint minden emberi tevékenységnek van a priorija – minden, ami pszichikus, preformált. Jung szerint az archetípusok nem tartalmilag, hanem formálisan, még hozzá feltételes módon meghatározottak. A tudatosság a megkülönböztetéssel tesz szert saját karakterére.

Eme konceptuális pásztázás után jellemzi a szerző a fiú anyakomplexusát, majd három típusú, leányoknál konstatalható anyakomplexumról ír. Úgy véli: az anyai elem hipertrófiája éppúgy önálló típust teremtő, mint az erosz túlfokozása – ez a notórikus házasságtörésre rávevő nő mobilizálója, annak a nőnek a dinamizálója, aki megszállottan, s csak az elcsábítás aktusáig terelgeti maga felé a férfit –, vagy az anyával való azonosulás. E három típus negatív és pozitív vonásait akkurátusan sorolja Jung, aki mindeközben (átmeneti lehetőségként) szól az anyával szemben védekező lányokról is.

A bemutatandó kötet következő tanulmányában „Általános szempontok az álom lélektanához” címmel kapunk frappáns tájékoztatást. Jung itt hangsúlyos és gáláns tisztelettel adózik a téma pionírjának, Freudnak. Freud egyik legalapvetőbb érdemét – e vonatkozásban – abban látja, hogy a bécsi kolléga az álom rejtett értelmét nem deduktív úton, hanem empirikusan találta meg. Ugyanakkor Jung szerint az álom nem csak *kauzális*, hanem *finális* is. E disztinkció felettébb lényeges, hiszen a Freud–Jung közötti eltérés egyik kardinális mozzanata. Tudniillik a kauzális mentalitás egyértelmű, rögzített jelkép-értelmezéssel él, míg a finális nem ismer rögzült szimbólumjelentést, a módosult álomkép módosult lélektani helyzetet kifejező mivoltát állítja piederesztálra.

Jung hangsúlyozza: a csak látszólag véletlen és külsődleges fontosságú álom a lelki élet folyamatába visszafelé és előretekintve is kontinuitást vihet. Az álombeli képzetkapcsolat lényegében fantasztikus, s ha értelmetlenségét állító ítélelssel reagálunk rá, ezzel mintegy saját értetlenségünket vetítjük ki. Az álom megértése nem pusztán intellektuális processzus – s már csak azért sem pusztán az, mivel az álom *általában kiegyensúlyozó* funkciójú.

Kiegyensúlyozása mellett az álom, amennyiben *célszerű*, annyiban kompenzál (a pszichikus organizmus önszabályozásának értelmében); amennyiben *prospektív*, annyiban a jövőbeli tudatos eseményeket a tudattalanban mintegy előrevételezi; amennyiben *redukál*, annyiban szétszed, bomlaszt, leépít, azaz negatívan kompenzál.

Az álmat a telepátia is befolyásolja. Az álomanalízis félrevezető megállapításai nem utolsósorban a testi nézőpont túlbecsülése következményének a számlájára írandóak; az elmebetegség = agybetegség dogma az egyik reprezentációja eme tévhitnek, s végső szemléleti alapja a pszichikainak fizikaivá történő átminősítése.

Ehhez annyi hozzátennivalója van „Az álmok lényegéről” beszámoló Jungnak, hogy az álomban is megmutatkozik a személyes és a kollektív tudattalan egyaránt.

Az *a priori* lesz központi ideája „Az archetípusról, különös tekintettel az animafogalomra” címet viselő értekezésnek, melyben az orvosi lélektanra hivatkozó szerző aláhúzza: e diszciplína és hivatás művelői is konstatalták – a döntő jelentőségű tényállások bonyolultak, ismereteink nem egyedüli lényeges alapja a kívülről szerzett adottságok-impresziók köre, mivel az a priorira is célszerű felfigyelnünk, a tudattalan determináló hatását is belátva ily módon.

A gyermekkor kies tájaira kalauzol bennünket a reflektált kötet két utolsó tanulmánya. Az elsőben, „A gyermekarchetípus lélektanához” címet viselőben, a szerző

ismét szóba hozza a pszichológia múltját. Erre – tudniillik, a pszichológiára – azt mondhatjuk: kezdetben metafizika volt, majd az érzékelőfunkciók és a tudat tanává vált, míg jótékony és megnyugtató aspektusváltás eredményeként mára a tudattalannal, mint a lélek lényegi alapjával foglalkozó tudományá avanszált.

Hol bukkannak fel az archetípusok? – kérdezi Jung. Válasza: mítoszokban, mesékben, álmokban, a pszichotikusok fantáziaproduktumaiban. Halmazott és esszenciális megjelenésüket az idézheti elő, ha az ember tovább *álmodja* a mítoszt.

Jung kiemeli: „*A gyermekmotívum a kollektív lélek tudat előtti gyermekégspektusát reprezentálja.*” (194. o.) Ugyanakkor a gyermekmotívum időtálló, tartósan jelenvaló. (Olvasatom szerint valahogy úgy, ahogyan azt Hegel aposztrofálja, amidőn a görögökről, mint az emberiség normális gyermekkorát élő szerencsésekről szólva a gyermekkor visszahozhatatlan, ám mindig visszasóvárgott bájára utalva ezen éra sokoldalú, nyitott, teljes személyiségét poentírozza.)

Végül – „*A mesebeli szellem fenomenológiájához*” című írásában a szellem archetipikus természetét kiemelő Jung mintha az arisztotelészi test-lélek (anyag-forma) kettősét ragadná meg. Azt véli – többek között – „*A szellem, eredeti széltermészetének megfelelően, folyton a tevékeny, szárnyaló, csupa mozgás, ugyanakkor az étellel telítő, indítást adó, izgalomba hozó, feltüzelő, inspiráló lény is. A szellem modern kifejezéssel a dinamikum, s ezért az anyag klasszikus ellentétét formázza, mivel az statikum, renyhesség és élettelenesség. Végső soron az élet és halál ellentéte.*” (215. o.)

Jung íméntiekben bemutatott műve konzekvensen azonos aurájú a *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába* címet viselő opuszával. Abban – többek között – a tudat kettős expanzióját jellemzi. Kettős expanzióval van dolgunk a tudat esetében, hiszen tartalmai egyrészt a külvilág adataival, tényeivel, másrészt a posztulált tudattalan folyamataival is kapcsolatba kerülnek.

Előbbi átstrukturálódása az érzékelés és a gondolkodás eredménye, utóbbi az érzés és az intuício korrelátuma. Az érzés informál a létezőről; nem nevezi meg, pusztán megmutatja. A gondolkodás – az érzékelés kiegészítőjeként – a mineműségről tájékoztat. A létező formáját az által szavatolva, hogy nevet ad neki, majd elhelyezi a korábban kialakított fogalmak körében. Az érzés érzelmi világunk, érzelmi reakcióink tartományát hozza létre az által, hogy értéket tulajdonít a dolognak. Az intuício pedig a vele teljessé váló viszonyulásrendszert az ötlettel, a megsejtéssel, az előérzettel ajándékozza meg.

A másik két, mostanában magyarított Jung-kötet árnyalja és gazdagítja ugyan az általam aforisztikusan mutatott jelenség- és gondolati rendszert, s mint ilyen: fontos, ám talán nem annyira markáns.

Az *Aión* a keresztény korszak extrém leírásaként vehető számba: a Krisztus eljövetelével kezdődő, s az Antikrisztus megérkezésével végződő periódus bemutatásának apropóján fejt ki Jung pszichoanalitikus és szociálintropológiai elképzeléseit.

Az ember és szimbólumai több szerző alkotása. Első fejezetét Jung, a következő négyet pedig legközelebbi tanítványai, munkatársai (Henderson, Franz, Jaffé – aki nálunk az *Emlékek, álmok, gondolatok* révén vált ismertté – és Jacobi) írták.

Jung a *Titokzatos jelek az égen* című kötetében a klasszikus lélektan és a pszichiátria által felvállalni nem szokott jelenségvilágot taglalja – mai meghonosodott terminológiával élve, a „repülő csészealj” misztériumát. Bizonyosan nem ez Jung legelokevsebb, legelmélyültebb alkotása, ám ennek argumentumai szintén téveszthetetlenül általa kreáltak. Bizonyos fokig persze e mű is interpretálja a többi (pl. az *Aión*t), hiszen gondoljuk meg, mit tesznek azon megállapítások, melyek szerint semmi sem jelent tudato-

sabb és személyesebb kihívást a modern ember számára, mint a szexualitás és a *vallási intenciók*. A vallási élmény lényege az, hogy átélésekor az ember „a lelkileg erősebb Másikkal” találkozik. Ezek a megállapítások közös fixa idea reprezentációi.

Jung szerint: ha az égbolton megjelenő kerek, világító testeket vízióknak tekintjük, archaikus képekként célszerű őket értelmeznünk, mivel olyan, ösztönön alapuló automatikus projekcióknak tetszhetnek, amelyek mint istenképek is funkcionálnak.

Az álomban megjelenő UFO-król szólva „leplezi le” magát leginkább a szerző, aki hangsúlyozza: a pszichikailag reflektált objektumokra nem elég pusztán intellektuálisan hagyatkoznunk, mivel az érzeten – értékelésen és az érzékelésen-intuíción túl a tudattalan reakciójával is számolnunk kell. (Mármost egy egyeztetett, s a másiról tudomással bíró könyvkiadási terv nyilván észrevételné a jámbor olvasóval azt: érdemes meditálnia – az érzékelés-gondolkodás kettősének az érzés-intuíción kettősével való szembeállítására miként hozható fedésbe az érzet-értékelés és az érzékelés-intuíción kettősével!)

Jung szerint a mai tudat „még úgyszólván őskori állapotában van”, s ennek – tegyük hozzá – ha nem is az őskorig, de az ókorig: a platóni tökéletességig, illetve a tökéletesség egyfajta formális kikötéséig visszavezethető megrögződése lehet pl. a gömb alak kultiválása. (Nem véletlenül megy vissza emberkonceptiója előzményeinek a bemutatásakor a jeles pszichiáter, Ammon is Platónhoz!)

Az UFO-k lehetnek persze szivar alakúakként jellemzettek is, s így a kör (gömb) és a szivar alak tudunkra adhatja a szexuális fantáziákat, illetve metaforákat. A szexualitás ilyenképpen szerepét nem kizárva, ismételten utalnunk kell a valamennyi archetípust megillető numinózus (a természetfölötti szentségre, az istenségre ráérző) vonásra.

A tudattalan létének elfogadási mértékét elemezve állapítja meg Jung: Nietzsche-nél a tudattalan azonosítható tényező, Freudnál elengedhetetlen feltétel, Adlernél viszont – s ez komoly megrovás – teljesen elsikkad.

Jung úgy véli: előfordulhat, hogy az archetípusok úgy mutatkoznak meg, mintha egyképpen lennének társadalmiak és egyéniek. Ez garantálja numinózus és ragályos jellegüket.

Az ösztönök a teljesség komponensei – ha közülük bármelyik elszabadul, ennek eredménye a káosz, a nihilizmus lesz. Érthető ezek után, hogy Jung azt állítja: „Az individuum egységének és teljességének fenntartása vagy helyreállítása volna a pszichoterapeuta legnemesebb értelemben vett feladata. Nem lehet az a feladata a nevelésnek, hogy olyan racionalistákat, materialistákat, specialistákat, technikusokat, röviden olyan egzisztenciákat produkáljon, akik eredetük ismerete nélkül hirtelen felbukkannak a jelenben, és fokozzák a társadalom szétesettségét és bomlását; ugyanígy nem vezethet kielégítő gyógyulási eredményekre az olyan pszichoterápia sem, amely látómezejét egyetlen aspektusra korlátozza.” (55–56. o.)

A már általam korábban említett szimbólum-kitüntetés alátámasztását szolgáló textus az, amely szerint a szimbólum történeti, aktuális és dinamikus is egyben. Az egész embert fejezi ki, és szólítja meg. Éppúgy az egész embert igényli tehát, mint az éthosz. (Eme megállapítás újabb adalékként szolgálhat ahhoz: Freudhoz hasonlóan mily nagy mértékben diszponálja a görögség Jungot is.)

Mintha Le Bon szólna hozzánk akkor, amidőn azt találjuk Jungnál: az individuum, az egyes ember kevésnek érezvén magát, kollektív rendszabályokat kezd keresni, s ily módon épp azt támogatja, ami nem kedves neki – az eltömegesedést. Milyen messze kerül ez az ember a nietzschei Isten-embertől (idézzük fel a Nietzsche megillető egyik előző kijelentésünket!).

A „repülő csészealj” témájával 1946 óta foglalkozó Jung igen expresszíven demonstrálja: az isteni Megváltó eszméje a lélek legmélyebb szükségletét kiegészítő entitás. Mellette nyíltan hitet tenni azonban mára népszerűtlen, hiszen tudománytalan gesztussá vált.

Mintegy pótlékként léphetnek tehát az UFO-eszmények, amelyek megnyilvánítják: „az optimista, lármás és rohanó felszínes élet... nem akadályozhatja meg, hogy az emberi lélek mélyén egy Megváltó fejlődése érlelődjön.” (127. o.)

Jung hangsúlyozza: az UFO-k létét illetően szkeptikusan nyilatkozott kezdettől fogva, ám e tény nem befolyásolta az őt ismertetőket. A tény önmagában, hogy a reflektálás átértett szükséglete rávette őt a reflektálásra, arra készítette ismertetőit: az UFO-k hívői között nevezzék meg.

Úgy tűnik: a kérdés Jung számára ekkor már nem is az volt: léteznek-e UFO-k vagy sem, hanem az – „Miért kellene kívánatosabbnak lennie annak, hogy legyenek repülő csészealj, mint hogy ne legyenek?” (155–156. o.)

A válasz Jung alapaxiómájához vezet. Sejdíthető egy olyan, fundamentális ráhangolódás, amelynek eredményeként a személyiség projekciál különféle, az aktuális tudományos felkészültséggel úgy-ahogy konvergáló, illetve általa egyértelműen nem kizárható képződményeket, s mintegy rájuk testálva igényeit, megnyugszik múltját, jelenét, jövőjét tekintve egyaránt.

Milyenek kategorizálhatjuk Jung elképzeléseit? Hová sorolhatjuk törekvéseit? Ha Habermasra hallgatunk, hajlamosak lehetünk úgy dönteni: a posztmodern felfogás egyik (elő)futára. Hiszen a posztmodern előtti felfogásra az volt a jellemző: az ész totalizált, s önmagára vonatkozó reflexióként tételezte magát – minden a tudatról szólt. A Kantot Darwinnal összeegyeztető után viszont Freud, Piaget és Saussure „elgáncsolták a tudatfilozófia alapfogalmi dualizmusát”; náluk „a nyelv- és cselekvés-képes subjektum társadalmiasodott organizmusa már akkor be van bocsátva, mielőtt a szubjektum objektívál módon a világban bármire vonatkozna.” (Vö.: *A posztmodern állapot*. Századvég-Gondolat. Budapest, 1993. 202–203. o.)

Ha idézett kritériumai alapján Habermas a posztmodernnek közé illeszti Freudot, akkor legalább ennyire megilleti ugyanezen hely Jungot.

Jogos a posztmodern mentalitás gyanítása azon apropóból is, amely szerint a posztmodern tudományos kutatás a válságból kivezető utat keresvén a determinizmus elégtelenségét ismeri fel, s azt meg kívánja haladni. (Idézzük fel Jung szisztematikus ózdkodását az ok-okozati összefüggés egyetemességétől! Azt a redukciót, amellyel korlátozni kívánja a kauzalitás univerzalitását!) Ugyanakkor viszont – s ez az imént jelzett Lyotard-i diagnózis érvényét mintha diszkreditálná – a posztmodern (többek között) „a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként” határozható meg. (Vö.: Id. mű, id. kiadás. 8. o.) Újólág rákérdezve: hol a helye tehát Jungnak? Legutóbb közzétett korlátozásunk ellenére meggyőződésem: a posztmodern auktorok között.

Jung tudniillik nem mondott le a nagy beszély alkalmazásának hagyományos pozitívairól, s így tamaskodhatunk státuszának tisztaságát illetően, eme – jóllehet, nem lényegtelen – részlettől eltekintve viszont minden egyéb, a posztmodern tudományos produktumokat az epitheton ornans rigiditásával megillető jegyét prezentálják alkotásai, legfőképpen a tudattalan kiemelésének, s az ok-okozati összefüggés viszonylagos negligálásának hála.

Jó tehát olvasni őt – emiatt is –, ám még jobb lenne egy mostanra igazán beindítható összkiadás szolid, pontosan tájékoztató kommentárjait is kamatoztató olvasói élménnyel elsajátítani mindazt, amit produkált.

JEGYZETEK

Carl Gustav Jung kötetei Magyarországon, magyar nyelven, 1993-ban – a hivatkozás sorrendjében:

Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Budapest, Gondolat.

Aión. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó.

Az ember és szimbólumai. Budapest, Göncöl.

Titokzatos jelek az égbolton. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh Tibor

Magyarok Bécsben – Bécsről

Az Osztrák–Magyar Monarchia (kultur)történetének kutatása az 1960-as évek második felétől kezdve világszerte reneszánszát élte. Az érdeklődés e sokszínű közép-európai államalakulat felé fordulását nagyszámú folyóiratcikk és tanulmány mellett olyan vaskos könyvek is jelezték, amilyen például Johnston: *The Austrian Mind. An intellectual and social history* (1972) vagy Schorske: *Fin-de-siècle Vienna. Politics and culture* (1979) című munkája. Velük lényegében párhuzamosan Magyarországon is megjelentek az első, hasonló témájú publikációk, mindenekelött a *Világosság* és a *Valóság* hasábjain Hanák Péter, Mátrai László, Nyíri Kristóf, Lendvai L. Ferenc és társaik tollából; e szerzők közül később többen kötetbe gyűjtve is megjelentették írásukat. A külföldi és a hazai kutatók egyaránt abból a feltételezésből indultak ki, hogy a Monarchia, amely a közös pénz, jegybank, vasúti tarifa, szabad munkaerő-vándorlás stb. révén egységes gazdaságot alakított ki a 19. század második felében, a határai között élő, soknyelvű és igen eltérő kulturális hagyományokat őrző népeket is minden bizonynyal képes volt valamiféle laza kulturális közösségbe tömöríteni. Az persze, hogy mondjuk a leMBERGI és a trieszti kaszárnyák vagy vasútállomások egymásra kísértetiesen emlékeztető architektúrája mögött milyen területeken hatott és milyen mélységekig hatolt az a bizonyos közös monarchikus „szellem”, már olyan kérdés volt, amelyre éppen az egyes részletkutatásoknak kellett (volna) feleletet adniok.

A hajdani tanulmányokat lapozgatva feltűnhet, hogy az említett kérdésfelvetés sokkal inkább leköötötte a történészek, a filozófia- és a művelődéstörténészek figyelmét, mint az irodalomtörténészekét. Éppen ezért Fried István jogosan állapíthatja meg az általa szerkesztett kötet bevezetőjében, hogy a századelőn Bleyer Jakab által kidolgozott, de már a 30-as években sok tekintetben megcáfolt „Wiener-Tor-Theorie” után, mely szerint Bécs egyirányú kultúrközvetítőként működött évszázadokon át a Nyugat és Magyarország (Kelet-Európa) között, a modern kutatások figyelmét kevésbé kötötte le az osztrák és a magyar irodalom kapcsolatainak, esetleges közös vonásainak vizsgálata.

Tanulmányok az osztrák–magyar művelődési kapcsolatok köréből. Szerkesztette Fried István, Szeged, 1993.